

Dr Emina Memija

*

Sažetak

Rad je koncipiran kao skica za predmet koji podrazumijeva historiju pisma, knjige i biblioteka. Ova materija je jednako značajna za praktične potrebe i opću kulturu svakog bibliotekara.

*

Historija pisma i knjige duga je koliko i čovjekova misao o sebi u svijetu koji ga okružuje. Život u zajednici, ma kolika ona bila, nužno nalaže komunikaciju. Ona se, izvjesno, u predhistoriji odvijala gestama ili neartikuliranim glasovima, i takva imala je svoje razvojne faze. Prve čovjekove predodžbe o svijetu su u slikama, stoga kao najstarije zapise koje je ostavio za sobom nalazimo u crtežima životinja ili pojava u prirodi. I do danas su sačuvani ti daleki znaci sporazumijevanja i oni nam pomažu da pokušamo rekonstruirati početke pisane historije.

Govor je jedna od značajnih faza u razvoju komunikacije među ljudima, a izum pisma predstavlja pravu revoluciju u trajanju civilizacije. Njegovi začeci su u slici koja se kroz milenijume transformirala u skupinu znakova a zatim pojedinačne znakove s određenim značenjem. Uporedo s razvojem pisma trajala su i mnoga druga sredstva sporazumijevanja i zapamćivanja koja nazivamo skupnim imenom mnemotehnička sredstva.

Skupinu velikih porodica pisama iz kojih su se razvila sva pisma svijeta čine: slikovno, kinesko, egipatsko, klinasto i kretska. Područje Mezopotamije najznačajnija je riznica tragova razvoja ljudske civilizacije, pa i pisma i knjige.

Pismo, koje bi smo mogli definirati kao grafički prikaz govora, ima dosta sličnu evoluciju na različitim geografskim prostorima i kod različitih naroda. Bez obzira na razvojne faze, koje su negdje išle brže a negdje sporije, pismo je omogućilo komunikaciju u širinu i u trajanju. Najsavršeniji oblik pisma je fonetsko, u kome jednome glasu odgovara jedan fonem, ali i danas imamo naroda čija pisma imaju desetine, pa i hiljade znakova.

Što se tiče pismenosti na tlu današnje Bosne i Hercegovine, nju možemo pratiti tek od prvog vijeka stare ere. To je latinska pismenost, latinica i latinski jezik koje na ovo tlo donose Rimljani, koji će u prvim godinama ovoga milenijuma zavladatai ovim prostorima. Istovremeno, ali u znatno manjem obimu, susrećemo i grčku pismenost. Slaveni, koji nastanjuju to područje od šestog vijeka, nemaju svoje pismenosti. Prvi slavenski filolog Černorizac Hrabar zapisuje da su oni za pismenu komunikaciju upotrebljavali „črte“ i „reze“. Svoje pismo oni dobivaju s pojavom ćirilometodske misije u desetom stoljeću kada počinju koristiti glagoljicu i ćirilicu na kojima je nastalo bogato pismano naslijeđe medijevalne Bosne. Prijevod Biblije dvojice braće monaha na narodni jezik predstavlja značajnu fazu u razvoju pismenosti,

knjiga je sada dostupna narodnom govoru i potire ekskluzivno pravo „svetih” jezika i pisama - latinskog, grčkog i hebrejskog za svete tekstove, koje je nametnula crkva. U drugoj polovini XV stoljeća tu nalazimo arapsko pismo, a u XVI i hebrejsko. Glagoljica se gubi s XV stoljećem potpuno, a u kasnijim vijekovima traju latinica, ćirilica (bosančica), arapsko i hebrejsko pismo sve do početka XIX vijeka, do reforme latinice i ćirilice u pisma koja su u upotrebi danas.

Naporedo sa evolucijom pisma trajali su i različiti materijali i sredstva za pisanje. Prvi materijali su vjerovatno kosti životinja i kamen, ono što je čovjek mogao naći u svojoj prirodnoj okolini, zatim lišće različitih biljaka, glinene i voštane pločice, platno, staklo, pergament (preparirana koža) te papir - danas dominantno sredstvo. Svi ovi materijali, uključujući i najnoviji - plastiku - koriste se i danas za različite svhe.

Što se tiče sredstava i ona su također imala svoje razvojne faze i zavisila su od materijala na kome se pisalo - da li se urezivalo u materijal ili se nanosio tekst na njega. Najprimitivnija sredstva su zaoštreni kamen ili životinjska kost, zatim biljni štapići, metalni, drveni, kistovi, četkice, pera - od gušćijeg preko metalnog do sadašnjih nalivpera, kemijskih i grafitnih olovaka.

Pismo, materijali i sredstva za pisanje omogućili su nastajanje dužih tekstova koji su uobličivani i objedinjavani na različite načine. Pretečom knjige možemo smatrati glinene i voštane pločice koje su korišćene kao „listovi” papira, na njima se u kontinuitetu ispisivao tekst koji se mogao čitati „listanjem” tablica. Papirus i pergament dali su se oblikovati u različite forme, te u oblik koji ima savremena knjiga.

Računa se da je knjiga stara oko pedeset vijekova i njena rukopisna kultura traje neusporedivo duže nego štampana. Kao raritetni proizvod, čije je nastajanje bilo mukotržno i dugotrajno, u početku je bila privilegija svećeničkog i vladajućeg sloja. U svojim ustanovama oni su imali profesionalne pisare i radionice - skriptorije, u kojima se pojedinačno ili timski pravila knjiga. Tako je bilo širom svijeta u dugim vijekovima.

Dugotrajni proces čiji je rezultat bio uvijek samo jedan primjerak budio je čovjekovu maštu da pronade neki brži i jednostavniji način pravljenja knjige. U vremenu stvaranja građanske klase, otvaranja univerziteta i škola, to je postala potreba i imperativ. Iako su ti pokušaji trajali dosta dugo, a prvi su Kinezi pokušali da načine stroj za mehaničku proizvodnju knjige, tek se s drugom polovinom XV stoljeća uspijeva u tome. Njemac Johan Gutenberg godinama pokušava da napravi štamparski stroj i to mu konačno uspijeva, pa 1452. godine počinje da štampa prvu knjigu u povijesti ljudskoga roda. Kao pionirski posao, i ovaj je trajao dosta dugo, tek nakon tri godine odštampana je Biblija, u nauci poznata kao Biblija u 42 retka. Uzor prvim štampanim knjigama je rukopisna knjiga i one se po svojoj formi i obliku mnogo ne razlikuju.

Gutenbergov izum koji je omogućio beskonačno mehaničko multipliciranje istoga teksta, proširio se velikom brzinom najprije u Evropi, a onda diljem svijeta. Ovo revolucionarno dostignuće imalo je višestruke posljedice na razvoj kulturnog i društvenog života, a ono što je možda najbitnije omogućilo je demokratizaciju pisane riječi koja je do toga vremena bila ekskluzivno pravo bogatih i uglednih.

Stoga nije čudo što se izum štampe smatra drugom revolucijom u razvoju ljudskog roda.

Najprimitivnija sredstva za pisanje bili su zaoštreni kamen ili životinjska kost, zatim biljni štapići, metalni, drveni, kistovi, četkice, pera - od gušćijeg preko metalnog do sadašnjih nalivpera, kemijskih i grafitnih olovaka.

*

U ruševinama drevnih gradova sumerske, hetitske, babilonske... kulture pronađene su desetine hiljada glinenih pločica na raznim pismima i jezicima pohranjene u specijalnim odajama - bibliotekama arhivima.

*

U Bosni i Hercegovini prva štamparija javlja se 1519. godine u Gorazdu i traje svega četiri godine, ali njena pojava bar kad su u pitanju proizvodni učinci - tek četiri knjige - svodi se ipak samo na kulturnohistorijsku činjenicu. Štamparska era na našem tlu počinje 1866. godine u Sarajevu i od tada se širi i razvija do najsavremenijih dostignuća štamparskoga umijeća.

Pismo, odnosno knjiga i njeno umnožavanje usloveli su, zapravo omogućili pojavu biblioteka. Začetke ovih ustanova nalazimo još u trećem milenijumu stare ere. Nastale su iz potrebe da se zapisano pohrani i očuva za savremene potrebe ali i za vrijeme koje dolazi, i stoga se prve biblioteke, upravo radi svoje namjene mogu najpreciznije nazvati biblioteke arhivi. Iako još u starim vremenima nalazimo pokušaje sistematizacije pohranjene građe, to je ipak bilo tek sklapanje i čuvanje knjige.

Opet je Mezopotamija prostor na kome je otkriveno najviše najbogatijih biblioteka. Traganja arheologa za sadržajem života u najstarijim vremenima, koja su intenzivirana u XIX vijeku, dala su grandiozne rezultate koji nam svjedoče i okretanju knjige. U ruševinama drevnih gradova sumerske, hetitske, babilonske... kulture pronađene su desetine hiljada glinenih pločica na raznim pismima i jezicima pohranjene u specijalnim odajama - bibliotekama arhivima. Isčitavanje tih pločica govori nam o intelektualnim preokupacijama tadašnjega čovjeka, o stanju društvenih odnosa, privredi, diplomatskoj i drugoj komunikaciji, te pločice su otvorena knjiga povijesti ljudskoga roda.

Sistematiziranje bibliotečkog materijala ima također dug razvojni put. Umnožavanje knjige na jednom mjestu te različiti njeni sadržaji nužno su zahtijevali klasiranje i sistem snalaženja prilikom korištenja. To je, pored pravila o sređivanju, selekciji i sistematizaciji uslovalo i nastajanje tipova biblioteka - crkvene, samostanske, kraljevske, velikaške, dačke, univerzitetske, nacionalne, specijalne, državne, privatne... Vrlo rano počinju da se grade i posebna zdanja za smještaj knjiga koja se nazivaju bibliotekom, a tim imenom označava se i određena edicija izdavačkih kuća, kao i po određenom sistemu sređena kolekcija knjiga.

Biblioteke u Bosni i Hercegovini možemo pratiti tek od osmanskog perioda. I ovdje su one najprije crkvene, manastirske i samostanske, biblioteke po džamijama, tekijama, mektebima i medresama, privatne. Najznačajnija biblioteka iz tog ranog vremena je Gazi Husrev-begova, nastala 1537. godine, i traje i danas. Posebno su bogate bile samostanske biblioteke, koje i danas čuvaju veoma bogatu i raznovrsnu knjigu. Ono što je karakteristično za Bosnu i Hercegovinu je postojanje mnogobrojnih privatnih biblioteka koje su popunjavane ne samo prepisivanjem nego i nabavkom iz susjednih zemalja i sa Istoka. U XIX stoljeću postupno se javljaju školske biblioteke, a krajem vijeka razna kulturno umjetnička, nacionalna i radnička udruženja formiraju svoje knjižnice. Također na kraju vijeka nastaje prva naučna biblioteka u Bosni i Hercegovini - biblioteka Zemaljskog muzeja, a sa završetkom Drugog svjetskog rata nastaje Nacionalna i niz univerzitetskih biblioteka.

Izum kompjutera predstavlja novu epohu, bolje rečeno revoluciju u razvoju civilizacije. Njegovo otkriće uveliko relativizira sva dosadašnja dostignuća u brzini proizvodnje teksta i slike u širenju

informacije, u pohranjivanju i prezentiranju podataka. Mi još ni ne znamo kakve nam mogućnosti nudi ovaj izum u vremenu što dolazi, izvjesno je samo da je preplavio cio svijet i da je prosto nezmisliv tempo sadašnjega života bez njega.

Iz ove skice za predmet koji podrazumjeva historiju pisma, knjige i biblioteke, nadam se da se vidi da je to materija značajna koliko kao praktična potreba svakoga bibliotekara toliko i kao stvar opće kulture.

*

Abstract. From writing to books

This article provides basic informations about writing, book and library history. This subject is very important for everyday practice and general knowledge of each librarian.